

DEJAN JOVIĆ (UR.)

LIBERALNE TEORIJE MEĐUNARODNIH ODNOSA

Političke analize, Zagreb

2014, str. 338

Zbornik radova *Liberalne teorije međunarodnih odnosa* drugi je u seriji zbornika koji se bave teorijom međunarodnih odnosa, odnosno onim što se naziva *IR theory*. Kao što u Predgovoru (7) ističe urednik zbornika prof. dr sc. Dejan Jović, cijela je edicija, pa tako i ovaj zbornik, bila potrebna zbog očitog manjka kvalitetne i relevantne literature o teoriji međunarodnih odnosa. Nastavak je to dugotrajne boljke hrvatske političke znanosti, koja se polagano ispravlja izdavanjem izvornih ili prevedenih udžbenika, zbornika, leksikona, pojmovnika i monografija o temeljnim disciplinama i poddisciplinama političke znanosti. Zbornik se sastoji od Predgovora, dvanaest radova znanstvenika iz Hrvatske i inozemstva, od doktoranada i asistenata, do redovitih profesora i profesorica, čime se ostvarila širina u znanjima, pristupima i perspektivama, što je zbornik učinilo kvalitetnijim. Na samom kraju zbornika nalaze se bilješke o autorima te kazalo imena.

Prvi rad „Liberalizam u međunarodnim odnosima: teorija i praksa”, autora Dejana Jovića, uvodni je pregled postavki liberalizma, odnosno liberalne škole mišljenja u međunarodnim odnosima. Rad počinje referiranjem na postavke realističke škole međunarodnih odnosa, jer, kao što ističe Jović (16), ne možemo razumjeti liberalizam bez konzervativizma (koji je temelj realističke škole), ni obratno, budući da upravo korištenjem svoga pandana jednostavnije definiraju sebe. Jović pojašnjava i vezu između liberalizma kao političkoteorijskog okvira, odnosno ideologije, i liberalne škole proučavanja međunarodnih odnosa. Ključna je poveznica u promatranju pitanja slobode, koju liberalna škola preuzima iz liberalizma, proširujući je na slobodu naroda, odnosno država (30), do konačne slobode koja se očituje u samoodređenju. Uz pitanje slobode, Jović kao nužan element liberalizma ističe i pojam pluralnosti, vežući ta dva pojma unutar koncepta multikulturalizma (49), kao temelja globalističkih i pluralističkih tumačenja prava pojedinaca i odnosa pojedinaca i država. Uvođenjem multi-

kulturalizma kao referentne točke, liberalni teoretičari ističu nadrastanje ideje nacionalne države kao jedine jedinice analize u međunarodnim odnosima, te okretanje drugim političkim akterima, poput globalnoga civilnog društva, međunarodnih organizacija i novih političkih sustava poput Europske unije.

U radu Petra Popovića „Sporni Kant: dvojbene interpretacije Kanta u teorijama međunarodnih odnosa”, autor se osvrće na upitnost gotovo univerzalnog stava o liberalnim zasadama Kantova djela *Prema vječnom miru*. Kantovo je djelo ključno polazište izučavanja koncepta mira u međunarodnim odnosima te položaja (nacionalne) države u međunarodnom sustavu. No, kao što ističe autor (57 i dr.), u korpusu znanja međunarodnih odnosa Kant zauzima problematično mjesto, zbog izostanka sustava ili koherentno razvijene škole mišljenja, odnosno koncentriranja na kozmopolitizam a ignoriranje odnosa suverenih država u međunarodnom prostoru. Taj nedostatak u Kantovoj misli autor objašnjava slabošću analitičara, koji su ovo Kantovo djelo proučavali izolirano od ostatka njegova opusa. Tek kad se *Prema vječnom miru* stavi u kontekst ostatka Kantova znanstveno-teorijskoga doprinosa, može se razumjeti njegova bit – kritičko mišljenje, kao potka. Kao što zaključuje Popović (75), Kanta ne bi trebalo čitati kroz interpretacije njegove misli od strane drugih autora, nego kroz dubinsko analiziranje njegova cjelokupnog opusa, koji ukazuje na pravnu bit Kantove teorije.

Borna Zgurić se, svojim radom „Immanuel Kant, teorija demokratskog mira i vanjska politika SAD-a”, nastavlja na Popovićev rad, daljnjom interpretacijom Kantove misli, odnosno kritičkim revaloriziranjem njegove teorije demokratskog mira. Nakon što u početku svog rada Zgurić ukratko analizira teoriju demokratskog mira, u drugom dijelu primjenjuje tu analizu na primjer vanjske politike SAD-a, odnosno američke intervencije u Afganistanu i Iraku početkom 21. stoljeća. Time se želi pokazati da ratovi koje je vodio SAD nisu proizašli (samo) iz zasada realističke škole, nego da i postavke liberalne škole mogu dati plauzibilna objašnjenja tih povijesnih događaja (80). Zgurić analizira predsjedničku retoriku nekolicine američkih predsjednika, koji predstavljaju ključne aktere u vanjskoj politici SAD-a, te zaključuje da se elementi teorije demokratskog mira mogu pronaći u svim analiziranim slučajevima. Pitanje, s kojima svoj rad autor zaključuje, povezano je sa zabrinutošću o održivosti teorije demokratskog mira kao mehanizma uređenja međunarodnih odnosa u vremenima slabljenja SAD-a, te uravnoteživanja snaga između te supersile i rastuće regionalne sile – Kine.

Rad „Woodrow Wilson i ideja liberalizma” autorice Livije Kardum logičan je nastavak na prethodni tekst, budući da se temelji na ideji da upravo Woodrow Wilson mijenja pristup SAD-a svjetskim zbivanjima i

to na zasadaama Kantove teorije. Kardum objašnjava povijesne društvene, ekonomske i političke okolnosti koje su dovele do širenja progresivnih, antiizolacionističkih ideja, te do političkog uspona Wilsona u osvit Prvoga svjetskog rata. Promijenjene okolnosti vodile su praktičnim promjenama američke vanjske politike u smjeru smanjenja interveniranja u karipske i latinskoameričke države, te prihvatanja ideje panamerikanizma (119). Promjena kulminira ulaskom SAD-a u Prvi svjetski rat, čime se napušta dugotrajna politika američkog izolacionizma. Ta je promjena zapečaćena usvajanjem Wilsonovih 14 točaka, kao političkog manifesta svih potlačenih naroda u svijetu. Kardum zaključuje da je, unatoč kasnijim neuspjesima Wilsona oko suzbijanja tajne diplomacije kao mehanizma djelovanja u međunarodnim odnosima te djelomičnog povratka u fazu izolacije, odbijanjem Kongresa da ratificira ulazak SAD-a u Ligu naroda, Wilson umnogome zaslužan za redefiniranje položaja SAD-a u globalnim odnosima, što ga čini jednim od najvećih američkih predsjednika (139).

Žaklina Novičić, radom pod naslovom „Komercijalni liberalizam”, objašnjava jednu od suvremenih teza globalnih političkih i ekonomskih odnosa. Naime, globalizacija se krajem 20. stoljeća branila tezom da će ekonomskom liberalizacijom i otvaranjem gospodarstava autoritarnih i totalitarnih država zapadnim ekonomskim utjecajima doći do širenja političke liberalizacije. Odnosno, kako to ističe autorica (141), komercijalni liberalizam objašnjava vezu trgovine i mira. Novičić ukazuje na antičke zasade ove suvremene teze – u idejama Plutarha, primjerice – koja se potom nastavlja u misli srednjovjekovnih teoretičara, poput Montesquieua. Suvremena interpretacija povezanosti trgovine i mira temelji se na nekoliko čimbenika koji se međusobno prožimaju i nadopunjuju. Prvi je ekonomski čimbenik, koji se temelji na ideji da trgovina donosi dobit svim stranama, pa bi radikalno ponašanje bilo koje strane ugrozilo trgovinu i proizvelo troškove svima. Sociološki argument ističe važnost kontakta kao nusproizvoda povećanja razmjene među pojedincima. Rast kontakta s drug(ačij)ima vodi rastu tolerancije koja pozitivno djeluje na uspostavu i očuvanje mira. Politički argument temelji se na efektu prelijevanja, odnosno ističe da će povećana trgovinska razmjena voditi uspostavljanju bliskijih odnosa i u drugim poljima djelovanja, uključujući i bliskiju političku suradnju. Europska je unija očit primjer uspjeha tog argumenta. Autorica u drugom dijelu rada prikazuje kritike komercijalnog liberalizma, te pravilno ističe da je upitna ova pozitivna interpretacija utjecaja ekonomije na politiku, te da je uzročno-posljedične veze u toj sferi teško jasno protumačiti.

Tekst pod naslovom „'Uzajamno osigurano ekonomsko uništenje': liberalizam i odnosi SAD-a i NR Kine u 21. veku” upućuje na važnost uključivanja liberalne škole mišljenja u interpretaciju (budućih) antagonističkih odnosa između SAD-a i Kine. Nakon početne analize različitih pravaca

liberalne teorije međunarodnih odnosa, autor se koncentrira na ekonomski liberalizam, koji mu služi kao polazište analize i interpretiranja odnosa dviju svjetskih sila. Analiza se temelji na razumijevanju međusobnog odnosa SAD-a i Kine kroz njihovu ekonomsku suradnju koja, po mnogim (u načelu konzervativnim) analitičarima, neće nužno voditi *win-win* situaciji, nego će, temeljem igre nultog zbroja, donositi koristi samo jednoj strani, što u konačnici može rezultirati sukobom (175). Trenutačni odnos snaga vodi zaključku o postojanju tzv. hladnjikavog rata (*cool war*), budući da, s jedne strane, postoji ekonomska suradnja a, s druge, političko suprotstavljanje koje se manifestira u kineskom korištenju moći u bliskom susjedstvu, te u američkim odgovorima kroz stvaranje svojevrsnog obruča oko Kine putem savezništava s njezinim susjedima.

Marina Ilić u radu „Liberalni intergovernmentalizam: nove teze za istraživanje evropskih integracija” pojašnjava postavke jedne od najutjecajnijih teorija europskoga integracijskog procesa. Liberalni je intergovernmentalizam nastao kao kritika i pojašnjenje neuspjeha (neo)funkcionalističkog pristupa, koji je objašnjavao uspon Europske unije kao nezaustavljiv modernizacijski proces koji je vodio slabljenju nacionalnih država i jačanju nadnacionalnih institucija. Ilić ističe da se korištenjem liberalnog intergovernmentalizma cjelokupna europska integracija može objasniti kao aktivnost nacionalnih država u kojoj one formiraju preferencije, pregovaraju s drugim državama kako bi pomirile suprotstavljene preferencije, a onda uspostavljaju nadnacionalne institucije koje će koristiti kako bi se preferencije lakše ispunile. Ta treća aktivnost ključ je, prema autorici, za nedaće koje muče Europsku uniju, ponajprije za demokratski deficit. Budući da su nadnacionalne institucije (a time i bruxelleska administracija) samo alati u rukama nacionalnih država kojima se ispunjavaju njihove preferencije, one ne mogu biti samostalni behemoti koji svojim nekontroliranim djelovanjem ugrožavaju temelje demokracije u državama članicama.

Senada Šelo Šabić tekstom „Liberalni internacionalizam danas” povezuje pitanje obrane slobode pojedinca i međunarodne sfere djelovanja. Liberalnim se internacionalizmom, stoga, opravdava aktivističko djelovanje država, međunarodnih organizacija i ostalih globalnih i regionalnih aktera s ciljem obrane ljudskih prava u svijetu. Konačan cilj može se vidjeti u poticanju reformi koje bi vodile uspostavi liberalnih demokracija diljem svijeta i posljedičnom osiguranju mira (204). Šelo Šabić ističe da je glavno oruđe u globalnoj obrani ljudskih sloboda humanitarna intervencija, kao opravdanje intervencije jedne ili više država u aktivnosti druge države, ako su te aktivnosti usmjerene na kršenje ljudskih prava. No, osim „ratnog” elementa, liberalni intervencionizam razvija i cijelu paletu „mirnodopskih” oruđa kojima se nastoji osigurati mir, ojačati mir i, u konačnici, očuvati mir. Autorica tekst zaključuje analizom korištenja liberalnog intervencio-

nizma u slučaju Bosne i Hercegovine, čime daje dodatan doprinos razumijevanju kompleksne situacije i povijesnih okolnosti pod kojima se razvila nama susjedna država.

Tekstom „Liberalna teorija međunarodnih odnosa i ideal kolektivne sigurnosti: teorijska analiza” autor, Gordan Ivo Lazović, propituje odnos idealističkih teorijskih postavki liberalne teorije i praktičnih (ne)uspjeha u osiguranju svjetskog mira. Autor ističe ključne sastavnice liberalne teorije međunarodnih odnosa – racionalizam, univerzalizam, slobodno tržište, optimističku antropologiju, interdependenciju (međuovisnost), institucionalizam – te se njima u nastavku rada koristi kako bi objasnio postizanje kolektivne sigurnosti, kao liberalnog ideala u međunarodnim odnosima. Uzevši sve navedeno u obzir, Lazović zaključuje da do diskrepancije dolazi zbog raskoraka između idealističke prirode liberalne teorije i konkretnih, praktičnih, motiva koji vode međunarodno djelovanje nacionalnih država (265).

Filip Ejodus, u radu „Dometi i ograničenja liberalnih teorija međunarodne bezbednosti”, nastavlja propitivanje uloge liberalne teorije u razumijevanju postizanja sigurnosnih ciljeva na međunarodnoj razini. Navodeći postavke na kojima su se temeljili prethodni radovi – poput mjesta Kantove misli u liberalnoj teoriji, odnosa trgovine i međunarodnih (sigurnosnih) odnosa, institucionalizacije međunarodne suradnje – autor ističe njihovu važnost u rješavanju sigurnosnih izazova, kroz smanjenje učestalosti korištenja sile (280). Ejodus rad zaključuje propitivanjem uloge povratka multipolarnog svijeta na porast (ili smanjenje) broja liberalnih demokracija, te na izgradnju i reformu međunarodne sigurnosne arhitekture, pokazujući da ideja liberalne teorije o stalnu napredovanju međunarodnih odnosa ka sve većem i raširenijem miru nužno ne mora imati pokriće.

U radu Bože Kovačevića „Je li moguć novi kompromis ukorijenjenog liberalizma?” detaljnije se objašnjava uspješnost ukorijenjenog liberalizma, kao tipa liberalne misli koja se nalazi između socijalnog liberalizma i neoliberalizma, a koja je obilježavala razdoblje od kraja Drugoga svjetskog rata, do raspada brettonwoodskog sustava sedamdesetih godina 20. stoljeća. Globalizacija se vidi kao ključna ugroza zasada ukorijenjenog liberalizma, dok je rješenje, prema nekim autorima, pomiriti zahtjeve koje pred države postavlja washingtonski konsenzus, s idealima održivog razvoja, koji u međunarodne odnose iznova uvodi vrijednosna pitanja (291). Da je potrebno vratiti se idejama ukorijenjenog liberalizma autor pronalazi u sve većim problemima koje uzrokuje neoliberalizam, a koji se očituju u smanjenju potpore slobodnoj trgovini, pretvaranju demokracije u vrijednosno i sadržajno ispražnjene rituale (tzv. demokracija niskog intenziteta), te sve većem otporu transnacionalnoj suradnji. Sve to, uz povratak idealima klasičnog liberalizma, koji zagovara neoliberalna misao, može voditi refeu-

dalizaciji (globalnog) društva, u kojem vlada načelo podijeljene lojalnosti preklapajućim hijerarhijama i autoritetima (304) – dakle onomu protiv čega se izvorna liberalna misao borila u srednjemu vijeku.

Posljednji rad u zborniku, „Postliberalni svet?“, autora Predraga Simića, postavlja pitanje o granicama liberalnih dosega u formiranju međunarodnih odnosa, odnosno o položaju ključnih aktera u vremenima različitih kompleksnih ekonomskih, političkih i širih društvenih problema. Ako je liberalni hegemonizam završio, ili je na izdisaju, postavlja se pitanje što će ga zamijeniti, te kakvu će ulogu u tom procesu pada i nove izgradnje imati akteri poput Kine, SAD-a, Rusije, pa možda i Europske unije. Autor analizira Obaminu doktrinu, program aktivizma američke administracije u međunarodnim odnosima, kojemu je jedan od ciljeva bilo popravljjanje narušenog ugleda SAD-a u mnogim krajevima svijeta, uz resetiranje odnosa s antagonističkim silama poput Irana i Rusije i unapređivanje odnosa s Kinom. Tako formirana doktrina usmjerena je prije svega na učvršćivanje poljuljanih temelja američkog projekta izgradnje međunarodnih odnosa na liberalnim osnovama, te nošenje s izazovima nestajućega unipolarnog svijeta (326). Ako je SAD jedini mehanizam očuvanja liberalnog poretka, autor se zaključno pita, znači li potencijalno nastupanje postameričkog svijeta ujedno i dolazak postliberalnog svijeta. Trenutačna iskustva iliberalnih tendencija u državama poput Rusije, Turske i Mađarske, čini se, daju potvrđan odgovor na to pitanje. Preostaje vidjeti hoće li ti lokalni primjeri poslužiti kao uzorak za šire, regionalne ili globalne primjere.

Zbornik radova *Liberalne teorije međunarodnih odnosa* okuplja vjerojatno najbolje znanstvenike koji se bave međunarodnim odnosima u Hrvatskoj i Srbiji te predstavlja, u manjoj ili većoj mjeri, uokviren pregled teorijskih postavki liberalne teorije u međunarodnim odnosima, glavnih aktera i procesa koji su liberalnu teoriju uspostavili kao nezaobilazan element proučavanja međunarodnih odnosa i izazova s kojima se zagovornici te teorije suočavaju u promijenjenim međunarodnim okolnostima. Osim toga, zbornik se ne ustručava u pregled uključiti i kritičke tekstove koji dovode u pitanje, odnosno revaloriziraju, neke od uvriježenih kanona liberalne škole. S obzirom na to, kao i na izostanak sličnog materijala na hrvatskom jeziku u prošlosti, valja istaknuti da *Liberalne teorije međunarodnih odnosa* predstavljaju važno štivo za sve one koji se profesionalno i znanstveno bave pitanjem međunarodnih odnosa, kao i za onaj dio stručne javnosti koji je zainteresiran za pitanja politike na globalnoj razini.

DARIO ČEPO
Pravni fakultet
Sveučilišta u Zagrebu